

ПЕРЕКЛАД ПОЕЗІЙ ІГОРЯ ГУБЕРМАНА: ПРОБЛЕМИ ТАКТИКИ

Олег СЕМЕНЮК (Кропивницький, Україна)

У статті розглянуто деякі особливості сучасних перекладів поетичних текстів, які зумовлені змінами в соціально-культурній парадигмі життя суспільства. Прикладом обрано поетичні твори Ігоря Губермана, які нещодавно було перекладено з російської українською мовою. Особливу увагу акцентовано на тактиках перекладу, відтворенні семантичної, комунікативної та національнокультурної компоненти поетичних текстів.

Ключові слова: *Ігор Губерман, близькоспоріднені мови, тактики перекладу, сучасна поезія, українська лінгвокультура.*

В статье рассматриваются некоторые особенности современных переводов поэтических текстов, обусловленные изменениями в социально-культурной парадигме жизни общества. Примером послужили поэтические произведения Игоря Губермана, которые недавно были переведены с русского на украинский язык. Особое внимание уделено тактикам перевода, воссозданию семантической, коммуникативной и национальной составляющих поэтических текстов.

Ключевые слова: *Игорь Губерман, близкородственные языки, тактики перевода, современная поэзия, украинская лингвокультура.*

The paper deals with some peculiarities of the contemporary translations of poetic texts preconditioned by changes in social and cultural paradigm of life in the society. Poetic works by Igor Guberman recently translated from Russian into Ukrainian have been chosen as the case study. Special attention has been paid to highlights of the translator's tactics, rendering semantic, communicative, national and cultural components of the poetic texts.

Key words: *Igor Guberman, closely related languages, translation tactics, contemporary poetry, Ukrainian lingual culture.*

Проблема перекладу тексту, вибору тактики завжди складна, незалежно від ступеня спорідненості мови. Навіть переклад у межах близькоспоріднених мов вимагає немалих зусиль, зокрема й тому, що «неспівпадіння «картин світу», відтворених у зіставлених мовах, виявляється і в лексиці, і в граматиці, і в принципах категоризації. Воно створює багато відмінностей у номінаціях одних і тих же об'єктів дійсності...» [1, с.13]. Крім врахування мовних особливостей, перекладач має виважено обрати тактику перекладу – комунікативну або семантичну (змістову). Відомо, що «можливість успішно реалізувати

комунікативну функцію перекладу тривалий час заперечувалася» [4, с.162], але комунікативна спрямованість різних сфер життя сучасного суспільства сприяє її актуалізації.

Цікавим прикладом сучасного перекладу в межах близькоспоріднених мов та вибору тактик перекладу поетичних творів близьких, але не тотожних лінгвокультур стала нова книга Ігоря Губермана «По жизни вдоль и поперек». У цьому виданні вірші подано двома мовами – російською (авторською) та українською (переклад).

Користуючись нагодою, на прикладі зазначених текстів розглянемо можливі підходи до обрання тактик перекладу та проаналізуємо деякі особливості перекладних текстів з огляду на відмінності в національних лінгвокультурах.

Перекладач Володимир Каденко у передмові до книги зазначив, що «... поезія завжди так чи інакше опирається перекладу», особливо наголосивши, що незвична поетична творчість Губермана «втягує нас до своєї гри, алгоритм якої вкрай необхідно зрозуміти» [2, с.8].

Ми провели певний аналіз поетичних перекладів, обрали групи текстів за ступенем, якщо можна так сказати, змістової тотожності (лексичної, семантичної, стилістичної), виокремивши: практично тотожні тексти, частково тотожні, нетотожні.

Практично *тотожних* текстів досить небагато (із загальної кількості перекладених поезій близько 7%). У цьому факті нема нічого дивного. Свого часу в одній із праць, присвячених тонкошам перекладу творів Тараса Шевченка, Корній Чуковський зазначав, що помилкові вимоги редакторів щодо «наближення до букви першоджерела» в перекладах Шевченка російською мовою призвели до втрати і шевченківської милозвучності, і композиційної стрункості [5, с.623]. Саме тому у проаналізованих перекладах Губермана стратегія абсолютної тотожності перекладу не є домінантною, хоча іноді трапляється:

Певцов коронує могила:
Россия их душит и губит,
И чем их быстрее убила,
Тем больше в последствии любит
[2, с.88].

Співців коронує могила,
Росія їх душить і губить,
і що її скоріше убила,
тим більше їх згодом полюбить
[2, с.89].

Глупо жгли мы дух и тело
раньше времени дотла;
если б молодость умела,
то и старость бы могла [2, с.64].

О, даремно дух і тіло,
скрізь палили ми дотла,
коли б молодість уміла,
то і старість би могла [2, с.65].

Зрозуміло, що такий варіант перекладу можливий не тільки завдяки присутності у споріднених мовах спільних лексичних одиниць, граматичних форм та стилістичних традицій. Це, перш за все, реалізація тактики семантичного перекладу, яка може успішно реалізовуватися у межах як споріднених, так і неспоріднених мов.

Більшість перекладів поезій належить до групи *частково тотожних*. Зазвичай у них збігається певна кількість елементів. Той же Чуковський наголошував, що «якщо ти, намагаючись досягти точності, візьмеш теж саме слово, що є в першоджерелі, твій переклад, як це не парадоксально звучить, буде набагато менш точним, ніж коли б ти поставив інше, несхоже слово, яке не має співзвучності з українським, але більше відповідає стилю тексту, що перекладається. При перекладі з української російською або з російської українською ця складність найбільш очевидна» [5, с.591].

Наприклад, зважаючи на те, що у віршах Губермана чотири рядки, за лексичним складом зазвичай збігаються 1-2 рядки.

Смотрясь весьма солидно и серьезно
под сенью философского фасада,
мы вертим полушариями мозга,
а мыслим полушариями зада [2, с.62].

Скрутивши, як-то кажуть, папіроску
на тлі філософічного фасада,
ми вдаємо, що думаємо мозком,
а думаємо найчастіше задом [2, с.63].

В соблазнах очень щедро зло:
богатство, власть, салют из пушек,

В своїх спокусах щедро зло:
гримить салют над головами,

а если очень повезло,
еще натравит потаскушек [2, с.64].

й багатих нелюдів кубло,
розбещує народ курвами [2 с.65].

Не славой, не скандалом, не грехом,
тем более не устной канителью –
поэты проверяются стихом,
как бабы проверяются постелью
[2, с. 64].

Ні жестом, не гріхом, не баришем,
не плескотом слів, що підступають тишком –
поет перевіряється віршем,
як наших баб перевіряє ліжка [2, с.65].

На точність перекладу у такому разі впливає не тільки намагання зберегти поетичний розмір, ритм і риму, але й неможливість дослівного перекладу фразеологізмів та сталих виразів, семантичні лакуни тощо. (Наприклад, немає доречного абсолютного відповідника в українській при перекладі словосполучення (рос.) *устной канителью*).

Група *нетотожних* перекладів кількісно дещо більша від тотожних (складає приблизно 10 %), це приклади реалізації комунікативної тактики, коли важливим є передавання враження від оригіналу.

Ця нетотожність може бути за конотативним змістом перекладного тексту, наприклад:

Когда плодами просвещения
любуюсь я без восхищения,
то вспоминаю как пример,
что был неграмотен Гомер [2, с.70].

Милуючись в родюче літо
плодами світла і освіти,
я не торкаюсь вищих сфер,
бо неписьменним був Гомер [2, с.71].

За лексичним (формальним) наповненням тексту, наприклад:

Пусть время, как поезд с обрыва,
летит к неминуемым бедам,
но вечером счастлива Рива,
что Сема доволен обедом [2, с.108].

В часи будь-яких філософій
зійдуться коріння й вершки,
і жениться Льова на Софі,
і Софа пере пелюшки [2, с.109].

Дядя Лейб и тетя Лея
не читали Апулея
сил и Лейба не жалея,
наслаждалась Лейбом Лея [2, с.102].

Дядько Лейб і тітка Сара
не читали Кортасара.
От яка чудова пара!
І втішалась Лейбом Сара [2, с.103].

У першому наведеному прикладі не збігаються ані власні імена, ані формальна складова перекладного тексту. У другому ж імена *Лея* та *Апулей* заміняли на *Сара* і *Кортасар* для рими та у зв'язку із неможливістю граматично правильно передати в українському варіанті речення із дієприслівниковим зворотом.

Подібні зразки є яскравою ілюстрацією твердження, що «суб'єктивно-об'єктивна діяльність перекладача як посередника у двомовній комунікації є фактором множинності перекладів, ступінь якої залежить від жанру тексту, його часових та просторових характеристик, розвиненості перекладацької традиції та рецептивних можливостей цільової мови і культури» [4, с.162]. Відомо, що у своїй творчості Губерман не дотримується етичних пуристських тенденцій і досить активно використовує жаргонну та *інвективну* лексику. Зазвичай ці лексичні та фразеологічні одиниці - не тільки емоційно-експресивні засоби, але й одиниці, котрі додають тексту чи контексту особливих семантичних відтінків. Їх переклад або добір відповідників також непросте завдання. Разом з тим натрапляємо й на досить прості випадки, коли інвективи зі схожими семантично-стилістичними характеристиками є в обох мовах, наприклад:

Век увлекается наукой,
наука жару поддает,
но сука остается сукой
и идиотом – идиот [2, с. 64].

Століття в ногу йде з наукою,
ученість – краща із чеснот,
та завжди буде сука сукою,
а ідіотом – ідіот [2, с. 65].

Іноді перекладач використовує російнізми або жаргонні варіанти українських інвективів, які в розмовному мовленні набули особливих конотацій. У наведеному нижче випадку слово *жопи* присутня і в оригіналі, і в українському перекладі, що зумовлено як «зросійщенням» українського жаргону, так і актуалізацією у сполученні (рос.) «*беречь жопу*» особливого сленгового значення: «берегти себе, оберігати когось/щось від неприємностей, небезпеки».

Живи, покуда жив. Среди потопа,
котрому вот-вот наступит срок,
поверь – наверняка мелькнет и *жопи*,
которую напрасно ты берег [2, с.30].

Живи, поки живий. Серед потопу,
що в мить останню збити може з ніг,
повір, у хвилях промайне і *жопи*,
котру як скарб, даремно ти беріг [2, с.31].

Важливим тактичним чинником аналізованих перекладів, на думку самого перекладача, є актуалізація національної специфіки. Це своєрідний маркер притаманних останньому часу соціокультурних тенденцій. «Ми ніби дивимось на загальновідомі речі під різним кутом, з іншої точки. Тому іноді, коли Губерман вдається до російської народної форми частівки, в українському варіанті доречною є коломийка» [2, с.9]. При перекладі це може бути, наприклад, заміна назв елементів побуту, тварин, рослин на притаманні певному етнокультурному середовищу назви, або навіть уживання в перекладному варіанті національно-специфічного субстандарту. Див.:

Сломав березу иль осину.
подумай – что оставишь сыну?
..... [2, с.70].

Як вломиш дуб, вербу, кленину,
подумай, що залишиш сину?
..... [2, с.71].

Я к дамам, одряхлев, не охладел,
я просто их оставил на потом:
кого на этом свете не успел,
надеюсь я *познать* уже на том
[2, с.140].

Я став старим, та жар мій не остиг,
кидався на баб, як *вуйко на солому*.
Кого з жінок на світі цім не встиг,
я сподіваюсь *потовкати* на тому
[2, с.141].

Перекладач натрапляє і на доволі складні варіанти національної, етнічної, діалектної лексики і фразеології, яку адекватно відтворити у перекладі практично неможливо. У Губермана це, наприклад, «одесизми».

Когда черпается счастье полной миской,
когда каждый радостен и весел,
тетя Песя остается пессимисткой,
потому что *есть ума* у тети Песи
[2, с.98].

Коли щастя нам на повну блискає
і лише про добре пишуть в пресі,
тьотя Песя буде песимісткою,
просто *розум є* у тьоті Песі [2, с.99].

Своєрідну граматичну форму «одесизму» «*есть ума*» перекладено унормованою фразою *розум є*, яка нівелює конотативний колорит оригіналу.

Переклади українською засвідчують також актуальний процес розмежування культурно-ідеологічної компоненти двох хоч близькоспоріднених мов, але різних лінгвокультур. Наприклад, у наведеному нижче тексті натрапляємо концептуальні для російської культури і навіть ідеології фрази «*что делать*» і «*кто виноват*»:

Душа отпылала, погасла,
состарилась, влезла в халат,
но ей, как и прежде, не ясно,
что делать и *кто виноват* [2, с. 194].

Як відомо, це назви романів Миколи Чернишевського («*Что делать?*») і Олександра Герцена («*Кто виноват?*»), які швидко стали прецедентними текстами радянської і російської культур й активно використовувалися в публіцистиці, політичній риторичі. Особливого соціально-ідеологічного значення вони знову набули в період перебудови, навіть увійшли до текстів рок-поезії (наприклад, «*Кто виноват?*» – назва пісні групи «Воскресенье»). Але в

українському перекладі це вже не довічні філософські питання російського буття, а просто назви художніх творів. Перекладач лапками ніби відмежовує їх від сфери української ідеології та культури. Див.:

Душа відпалала, загасла,
постаріла, влізла в халат,
та ж бідній і досі не ясно,
«*Что делать?*» і «*Кто виноват?*» [2, с.195].

Розглянуті нами зразки перекладів сучасної поезії з російської українською мовою, засвідчують наступні тенденції:

1. Незважаючи на процес культурної глобалізації, навіть при перекладі в межах споріднених мов, текстові надається національно-культурний колорит, що робить його цікавим для свого читача – носія іншої мови і культури.

2. Переклад як поєднання мистецтва й науки, віддзеркалює соціокультурні тенденції, притаманні часу. Для сучасної України – це активізація мовного пуризму як реакція на зовнішні політичні тиски.

3. Переклад творів Ігоря Губермана дає можливість засвідчити притаманну сучасному мовленню тенденцію переходу деяких раніше просторічних чи жаргонних елементів у розряд розмовних або навіть нейтральних. Поділяючи думку українських учених Юрія Шевельова, Лесі Ставицької та багатьох інших про роль субстандартної лексики та етичність її вживання, зокрема й у перекладах [див.: 3, с.18], вважаємо, що це надає ще одну можливість утворювати, збільшувати шар українського субстандарту, без якого неможлива конкуренція української мови, зокрема в урбаністичному середовищі.

4. Аналізовані зразки перекладу підтверджують можливість продуктивної реалізації тактики сучасного комунікативного перекладу. Оскільки новітнє мистецтво, зокрема й поезія, стають усе більше емоційно-образними, то ідейною домінантою багатьох творів є загальний вплив на особистість і суспільство без акценту на дрібних «семантичних» деталях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Басова Г.Д., Голосова Т.М., Лазебник Ю.С., Озерова Н.Г. и др. Сопоставительная стилистика русского и украинского языков: монография / Басова Г.Д., Голосова Т.М., Лазебник Ю.С., Озерова Н.Г., Сеница И.А., Стоян Л.М., Тупицкая А.Н. – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2014. – 384 с.
2. Губерман І. По жизни вдоль и поперек / Ігор Губерман. – Київ: «Наш світ», 2016. – 384 с.
3. Ставицька Леся. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
4. Чередниченко О.І. Про мову і переклад / Олександр Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
5. Чуковский К.И. Собрание сочинений, т.3. – Изд-во «Художественная литература», 1966. – 339 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олег Семенюк – доктор філологічних наук, професор, ректор Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вплив екстралінгвальних факторів на мову, контактування мов, комунікативна лінгвістика.